

RECENSIES

MIDDELEEUWSE METAFYSICA

Jos Decorte. *Raak me niet aan. Over middeleeuws en postmiddeleeuws transcendentiedenken*. Kapellen, Pelckmans, 2001, 229 pp. ISBN 90-289-2997-5.

In zijn laatste werk tracht wijlen Jos Decorte religiositeit en Godservaring te belichten vanuit de middeleeuwse werkelijkheidservaring. Een drietal elementen staan centraal in deze benaderingswijze en lopen als een rode draad doorheen dit werk. Ten eerste gaat de auteur in op de specificiteit van religie en mystiek in de Middeleeuwen. Vervolgens ontmaskert hij op basis hiervan een aantal misvattingen over de middeleeuwse belevingswereld die ontstaan door de toepassing van de hedendaagse referentiekaders op de middeleeuwse realiteit. Tenslotte worden uit deze confrontatie tussen de middeleeuwse betekenis van religie met de hedendaagse invulling van geluk, wetenschap en kennis een aantal karakteristieken gepuurd op grond waarvan vandaag nog religiositeit mogelijk is.

De kern van het verhaal die in de verschillende behandelde aspecten steeds weer opduikt is de gedachte van de transcendentie. Transcendentie is een sleutelbegrip dat een brug slaat tussen de structuur van de religieuze ervaring en het streven naar geluk en kennis. Ons verlangen naar geluk en naar kennis is fundamenteel gekenmerkt door één element van onvolmaaktheid en onvervuldheid. Verlangen en kennis moeten tevens teleologisch worden opgevat als een 'gerichtheid op'. De structuur van het menselijk verlangen en weten is wezenlijk religieus, omdat de mens in verlangen en weten botst tegen de grenzen van de eindigheid en van het zichtbare. De mens staat immers open voor de goddelijke transcendentie vanuit het besef van de onvervuldheid van zijn eigen verlangen en van de rationaliteit zelf. In die zin bestaat er volgens Decorte een parallel tussen menselijk verlangen en het verlangen naar God en tussen de menselijke rationaliteit en de godskennis. Deze centrale thematiek van het teleologisch karakter en de openheid op de transcendentie als wezenskenmerken van het menselijk verlangen en de menselijke rationaliteit worden verbeeld in 'Noli me tangere', 'raak me niet aan'. Deze zinsnede uit het Nieuwe testament (Joh. 20,17) drukt de ongrijpbaarheid van het goddelijke, van de goddelijke transcendentie voor de menselijke realiteit en het menselijke begrijpen uit.

De middeleeuwse belevingswereld was op de leest geschoeid van deze fundamenteel religieuze structuur van het menselijke verlangen en weten. Precies hierin onderscheidt zich de middeleeuwse cultuur duidelijk van de hedendaagse. Het hedendaagse verlangen wordt gekenmerkt door een streven naar complete vervulling door eindige, zichtbare objecten en kan slechts tot frustratie leiden. Vanuit deze invulling van wat verlangen is wordt de zin van religie in twijfel getrokken. Religie zou vanuit deze optiek mensen dom houden of ziek maken. Dit is echter niet het natuurlijke verlangen dat zich neerlegt bij haar eigen onvervulbaarheid. In dit kader speelt religie precies wel een cruciale rol. Het geluk van de mens bestaat erin om het verlangen naar objecten op te geven voor een verlangen naar het verlangen zelf en dus 'het verlangen als verlangen uit te houden'. Precies deze overgang is een moment van religieuze beleving. Omdat de mens op die manier de vervulling van zijn verlangen opgeeft kan worden gesteld dat religie de

mens redt. Sterker nog, de vaststelling van de onvervulbaarheid en de eindigheid van het menselijke verlangen (en weten) is precies een teken van de transcendentie.

Tot gelijkaardige conclusies kan men ook komen met betrekking tot het menselijke weten. Rationaliteit betreft een betrokkenheid op de realiteit om iets te leren over 'wat is'. Kennen impliceert dat het gekende geordend is binnen een geheel waarin alles verwijst naar alles. Dit laatste heeft betrekking op het symbolische karakter van het zoeken naar waarheid: het zichtbare verwijst naar het onzichtbare. Net zoals voor het menselijke verlangen geldt, wordt de menselijke rationaliteit gekenmerkt door een finaliteit die het karakter van de rationaliteit zelf fundamenteel bepaalt, een doelmatigheid die dus verwijst naar iets dat buiten het kennen ligt. Ook op het terrein van de menselijke rationaliteit botst de mens met de eindigheid en de onvolkomenheid van zijn projecten, in casu het wetenschappelijke kennen. De mogelijkheid van het kennen van de wereld, die gedeeltelijk wel, gedeeltelijk niet op het menselijke kennen is afgestemd en vice versa, wordt in deze context ondenkbaar zonder een derde factor die aan de basis ligt van beide. Het gegeven dat de werkelijkheid niet volledig kan worden geobjectiveerd in het kennen, is zelf een spoor van de transcendentie in de menselijke belevingswereld. Deze gedachte wordt hernomen bij de behandeling van het object van de waarheid. Dit spoor van de transcendentie kan zelf niet gezien worden als een kennisobject, maar ligt reeds voorondersteld in de vraag naar wat waarheid is. Op deze manier wordt nogmaals gewezen op de idee dat het besef van eindigheid en de hiermee verbonden openheid op de transcendentie constitutief zijn voor het menselijke verlangen en streven naar kennis.

Ook deze interpretatie van de menselijke rationaliteit, die typerend was voor de Middeleeuwen, staat haaks op wat rationaliteit sinds de moderniteit betekent. Vanaf de moderniteit verwijzen de dingen niet meer naar God, is de realiteit geen teken meer van het transcendente mysterie. Wetenschap betreft van dan af een gesloten, exhaustief beschrijfbaar werkelijkheid. De werkelijkheid wordt een volledig kwantificeerbaar en wetmatig geheel en meer nog, wat niet kwantificeerbaar is en wetmatig kan worden gevat, bestaat gewoonweg niet. De moderniteit behelst niet alleen een 'toenemende objectivering van het object', maar tevens een 'toenemende subjectivering van het subject'. Het feit dat de realiteit wordt gereduceerd tot een object naar onze maatstaf leidde tot een verregaande subjectivering en tot een uiteenvallen van de werkelijkheidsbeleving tot een los naast elkaar bestaan van individuele wereldbeschouwingen. Net zoals het transcendente uit het menselijke verlangen wordt weggefilterd en zoals het verwordt tot een project van vervulbaarheid door eindige, zichtbare objecten, verdwijnt het ook uit het concept van wetenschap sinds de moderniteit.

Bij een aantal hedendaagse filosofen echter wordt weer plaats gelaten voor het transcendente. Decorte behandelt in dit verband enkele aspecten uit het denken van Wittgenstein, Polanyi en Ramsey. In Ramsey's theorie over *'What is seen, and more'* wordt ingegaan op de specificiteit van de religieuze taal. Daartoe gaat Ramsey uit van situaties (men beseft bijvoorbeeld plots wat men in een gegeven situatie moet doen) waarin men opeens tot een engagement wordt geroepen: een alledaagse 'disclosure'. Omdat de religieuze taal toelaat om van een alledaagse naar een kosmische 'disclosure' te gaan, is de religieuze 'disclosure' ook de meest omvattende.

Volgens Wittgenstein is het menselijke zien altijd een 'zien-als'. Wanneer plots een nieuw 'zien-als' verschijnt, spreekt Wittgenstein over 'aspectverandering'. De mens verhoudt zich dan op een nieuwe manier tot de werkelijkheid en ook die werkelijkheid zelf is in haar totaalapect veranderd. Dit 'zien-als' en de eventuele onmogelijkheid om

zich bewust te zijn van datgene wat gezien wordt als een 'zien-als' wordt verder uitgewerkt door Polanyi. Bij deze laatste staat de notie van 'taciete kennis' centraal: stilzwijgende kennis die ons toelaat te functioneren, kennis die wordt geassimileerd en dan een onbewust, vanzelfsprekend referentiekader wordt op grond waarvan verder kennis kan worden verworven. Religie is een voorbeeld van 'taciete kennis'. Als geheel van tekens, ritens en symbolen is zij in die mate geassimileerd dat zij samenvalt met de mens.

Deze voorbeelden uit de Angelsaksische wijsbegeerte wijzen op een hernieuwde aandacht voor het symbolische spreken en voor elementen in onze (talige) realiteitsbeleving die onobjectiveerbaar zijn. Ze kunnen namelijk noch tot een exhaustieve kennisinhoud worden, noch tot een louter zijn-voor-ons en passen dus niet binnen het objectiverings- en subjectiveringsproces sinds de moderniteit. Ze sluiten daarentegen aan bij de structuur van de religieuze ervaring. Zoals in de middeleeuwse cultuur verschijnt deze als iets dat de gehele realiteitsbeleving doordringt in al haar aspecten van het alledaagse, praktische leven tot het theoretische kennen en het esthetische aanvoelen.

Dominique BAUER (Leuven)

* * *

PSYCHOANALYSE

Marc De Kesel, *Eros & Ethiek. Een lectuur van Jacques Lacans Séminaire VII*. Leuven, Acco, 2002; 314 blz., ISBN 90 334 4903 X

Onder de redactie van de Gentse hoogleraar Paul Verhaeghe is de Leuvense uitgeverij Acco een tijdje geleden begonnen aan een nieuwe reeks: 'Psychoanalyse in tijden van wetenschap'. De psychoanalyse eigen heeft de titel een dubbele bodem. De verhouding wetenschap en psychoanalyse is immers niet onbesproken, om het bijzonder eufemistisch uit te drukken. Indien er vandaag vanuit wetenschappelijke hoek aan één discipline wordt getwijfeld, dan wel de psychoanalyse. Deze laatste zou eerder bestaan in een 'natte vinger'-werk, dan werkelijk op wetenschappelijke grondslagen gestoeld zijn. De menselijke psyche onderzoekt men dan ook vandaag eerder vanuit disciplines als neuropsychologie. De recente publicaties die afrekenen met het mythische denken van Freud zijn bijgevolg niet op een hand te tellen en het is zonder meer 'in' om zich laagdunkend uit te laten over Freud.

Om aan deze kritiek een halt toe te roepen is met de eerste publicatie uit de reeks 'Psychoanalyse in tijden van wetenschap' een belangrijke stap voorwaarts gezet. *Eros & Ethiek* is van de hand van de Vlaamse filosoof Marc De Kesel en biedt een bijzonder nauwgezette lectuur van het seminarie dat Jacques Lacan in de jaren 1959-1960 gaf over de ethiek van de psychoanalyse. Deze studie verschaft niet alleen inzicht in dit ene seminarie. Het biedt ook een heldere uiteenzetting aan van het werk van Lacan in het algemeen, gesitueerd binnen het bredere veld van de filosofie en de wetenschap vandaag. Dat men immers het werk van Sigmund Freud en Jacques Lacan kan gebruiken om niet alleen op een gefundeerde wijze iets over de psyche te zeggen, maar ook over het weten